

Livet bag stilheden – Til Selma Lagerlöfs 75 års dødsdag (1858–1940)

Af Claudia Törpel

Claudia Törpel (1965) født i Mannheim. Efter uddannelse som landbrugsteknisk assistent og arbejde på Institut for biodynamisk forskning i (Darmstadt) studerede hun kunstterapi in Ottersberg og fuldførte en videreuddannelse som sundhedsrådgiver. Siden 1995 har hun forsket i Ægyptens gamle kulturer og er derudover forfatter. Fra *Das Goetheanum* nr. 51-52 2015. Oversættelse Jette Henningsen Lots.

“Børn af nyere tid, har I aldrig set det? Når der hersker uenighed og had på jorden, må de livløse ting også lide meget. Da bliver bølgene vild og rovlysten som en røver, da bliver ageren tilknapet som en grådighals.

Dog ve ham, på grund af hvem skoven sukker og bjergene græder!” Disse ord stammer fra Selma Lagerlöfs roman *Gösta Berling*. Det, på grund af hvem, skoven sukker og bjergene græder, er ingen anden end mennesket, når det ringeagter sin åndelige sammenhæng med verden, når det volder naturen eller mennesker skade eller unddrager sig sin bestemmelse. Mange romaner, eventyr og legender af forfatteren beretter om samspillet mellem naturkræfterne og det moralske i mennesket. Hun ved, at de ‘livløse ting’ på ingen måde er livløse.

For en svensker, der havde et forhold til nordisk mytologi, er trolde, havfruer, troldkvinder og andre mytiske skikkelser mere end kun produkter af fantasien. Tror man hendes egne udsagn, så har hun mødt sådanne væsener.¹

Det er påfaldende, hvordan det oversanselige spiller ind i Selma Lagerlöfs liv og værk. Hun prøver kunstnerisk at udrede forholdet mellem folkelig naturreligion og den kristne tro. Hvis kristendommen ytrer sig dogmatisk, så vil naturvæsenerne ikke være med, sådan som det er fremstillet i legenden “Stenen i søen” eller i “Juleroserne”. Men handler det om en fromhed, der er præget af frihed og kærlighed, underordner naturånderne sig Kristusånden. Der åbenbarer sig da et harmonisk samspil af æterkræfter, sådan som det f. eks. antydes i “Juleeventyret” i romanen *Køresvenden*.²

Men ikke blot elementarvæsener, englevæsener og Kristus selv, virker ind i denne verden, men også de dodes ånder. I romanen *Køresvenden* gøres en hændelse efter døden synlig, idet en afdød bliver konfronteret med følgerne af sin hensynsløse opførsel. Døde og levende er kun tilsyneladende skilt fra hinanden.

Sommetider bliver skillevæggen gennemsigtig.

Det kan virke velsignende, når de døde griber hjælpende ind i livsprocessen, eller de levende sørger for, at de døde finder vejen i den åndelige verden.

En stor del af handlingerne i Selma Lagerlöfs romaner sker i hendes hjem i Värmland, et område i Midtsverige fyldt med vandløb.

Selma Lagerlöf, portrætteret (1921) af Axel Fridell

Selma Lagerlöf om Rudolf Steiner “Han bringer nogle anskuelse, som jeg for længst er overbevist om, som for eksempel, at det ikke går at tilbyde en religion i vor tid, der er fuld af undere, som ikke er bevist, men at religionen skal være en videnskab, som kan bevises, og at det ikke gælder mere bare at tro, men at erkende, at man kan opnå en erkendelse af den åndelige verden gennem en bevidst systematisk tenkning.

Man skal ikke sidde der som en drømmende mystiker, men gennem anstrengelse af den egne tænkeevne arbejde sig frem til at kunne skue i hin verden, som er tilsløret for os. Alt dette er jo sandt og rigtigt.

Og sådan er alt, hvad han siger, tillidvækkende og gedigent uden charlataneri. Om nogle år vil man forkynde hans anskuelse fra prædikestolene”

Herregården Mårbacka, hvor familien boede, lå i et “stille, fredeligt område mellem blålige, bølgede skove og højdedrag.”³

En medfødt hoftefejl, som forbigående lammede Selma som treårig, kan have hæmmet hendes tillid til livets

sikre grundlag, men forhøjet hendes følsomhed over for kræfternes virken i jordens indre. Hendes kærlighed til de gamle overleveringer - mundtlige som skriftlige - blev også understøttet derigennem. Da hun ofte var bundet til huset, lyttede hun gerne, når der blev fortalt historier: fortællingen fra hendes hjem, bibelske historier eller myter og eventyr fra andre kulturer. "Jeg var aldrig blevet forfatter," bedyrer hun, "hvis jeg ikke var vokset op på Mårbacka med dens gamle traditioner, dens rigdom på legender og dens milde, venlige mennesker."⁴

Hendes litterære værker ånder endnu 'Nordens ånd', og hendes roman *Gösta Berlings Saga* - således Herbert Hahn - berører endog "som en balladelignende skjaldesang, som en efterklang fra Sveriges mytologiske fortid."⁵

Fortælleskatten og fortællertalentet kom også Selma Lagerlöf til gode i hendes lærergerning. Hun kritiserede, at eleverne for det meste blev forhindret i rigtigt at fordybe sig i et emne: "Oh, det gør mig forresten så rasende hver gang, jeg tænker på undervisningsvæsenet. Hvordan bærer man sig egentlig ad, når man skal lære noget? Man gør den ene ting efter den anden. Man skriver jo heller ikke flere romaner samtidig, og man øver heller ikke mere end ét fag ad gangen før en eksamen.

Men i skolen gennemgår man i løbet af skoledagen de mest forskellige ting, jo mere afveksling jo bedre. Og så at se på, hvordan hjernen fordæres, hukommelsen aftager, interessen dør. I de første klasser er de små endnu ret intelligente, men Gud bevares, længere oppe."⁶ Hun selv fortalte ofte ganske enkelt kun eventyr til sine elever.⁴

Princippet at lære gennem historier ledte hende til, tyve år senere, at skrive bogen *Nils Holgersens vidunderlige Rejse gennem Sveige*, en læsebog for folkeskolen: Nils, den tommeltot store dreng, trækker med vildgæssene helt op til Lapland og erfarer på denne rejse en masse om Sveriges kultur, historie og landskaber. Han lærer også en masse om sig selv og om vildgæssene, som han er kommet til at holde af, og om, hvad ansvarlighed og et liv i fællesskab betyder. I bogen er der ingen tørre forklaringer, men levende besjælede naturbeskrivelser. Der er ingen hævet pegefingre, men en drengs eventyr, der fra sit dværgeperspektiv, somme tider nedefra, sommetider oppefra, lærer at undre sig.

På og bagved livets scene

Da hun på grund af succes med sine bøger blev økonomisk uafhængig, sluttede hun med sin lærergerning og rejste gennem Italien og til Jerusalem. Som 51-årig fik hun som den første kvinde Nobels Litteraturpris. Da hun købte Mårbacka tilbage, måtte hun forene to aktiviteter: forfatterskab og forvaltning af sit gods. Hun fremstod som en selvbevidst og betydningsfuld kvinde, som kæmpede for kvindernes stemmeret og hjalp enkelte tyske jøder til at flygte. Hvordan hun så sig selv, afslører hun til sin

grandniece, Stella Rydholm: "... der findes jo nogle forfattere, som på grund af deres åbne varme måde at nærme sig mennesker på kan virke ganske fortryllende.

Denne gave har jeg aldrig ejet. Jeg er ikke genert, men det er vigtigt for mig, at den, jeg modtager, gør et sympatisk indtryk. Jeg skal komme i stemning. Det har jeg altid oplevet som en mangel hos mig selv, men jeg synes ikke, jeg behøver at være anderledes, end naturen har skabt mig. Jeg er en lytter, fortæller tingene videre, og er ikke en, der selv spiller en skøn rolle på livets scene. Derfor er jeg glad for, at du har bemærket, at der var liv bag stilheden."⁶

Dette 'Liv bag stilheden'- hendes indadvendte sjæleliv - udgør kvaliteten i Selma Lagerlöfs forfatterskab. Det er, som om hendes fornemmelser vil trænge ned i de dybeste afgrunde, hvorfra hun løfter sig til det forstående syn til det menneskelige sjælelivs mangfoldige facetter. Med urette blev Selma Lagerlöf set på som 'eventyrtante', og hendes episke værker som 'naive'. "Det er anstrengende bare at være til", sukkede hun af og til. Hun brugte ti år på at fuldende *Gösta Berlings Saga*, og med største anstrengelse tilegnede hun sig de evner, som efterhånden modnede hende til at blive den svenske 'digerfyrstinde'. En "eneste lang variation over ordet vilje"- sådan betegnede hun engang sin livshistorie.

Forholdet til det oversanselige

Hvad angår hendes forhold til det oversanselige synes mange ytringer modsigelsesfyldte. F.eks. når hun i alderdommen tilstår, hun "tror ikke på Kristi forsoningsværk"¹. Det må dog tages i betragtning, at hun stod kritisk over for den kirkelig - traditionelle måde at se kristendommens 'forsoning' på. Hun opgav aldrig sin søgen efter den ægte Kristusimpuls og dens tidssvarende omsætning, selvom hun ofte syntes at svinge frem og tilbage mellem hengiven tro og skeptisk distance.

Om sig selv siger hun, at der har været faser, hvor hun har været overbevist materialist, men at hendes begavelse som forfatter, som gerne ville bevæge sig indenfor mystikkens område "igen og igen trængte hende tilbage i de troendes række"⁵. En sådan vaklen er typisk for det 19. og 20. århundredes søgende mennesker.

Som moderne menneske var Selma Lagerlöf splittet: på den ene side sympatiserede hun med et spirituelt verdenssyn og på den anden side bejaede hun naturvidenskaben, som stadig rykkede ind i tænkningens midtpunkt, og som syntes uforenlig med det oversanselige. Hvordan skal et menneske som Selma Lagerlöf udholde denne modsigelse eller endog løse den? Rudolf Steiner har løst den.

Et møde med antroposofien kan muligvis være gået omvejen gennem teosofien. Således erfarer vi fra Holger Wolandt, at⁶ hun befattede sig med skrifterne af Charles Webster Leadbeater, før hun skrev *Køresvenden*. På hendes bibliotek på Mårbacka befinder sig tilmed den danske

oversættelse af *Hvordan opnår man erkendelse af de højere verdener*. I tilknytning hertil citerer Wolandt fra et brev, som den 62årige Selma Lagerlöf skriver til sin veninde Valborg Olander, hvor hun kommer til at tale om Rudolf Steiner.

Citatet viser, hvordan Selma Lagerlöf genkender sine egne anskuelser gennem Rudolf Steiners. I de sidste tre sætninger, som Wolandt - uden at nævne det - udelader, fremlægger hun sin overbevisning om, at denne åndsvidenskab har en fremtid. Alt, hvad Steiner siger om mulighederne for spirituel funderet erkendelse, er "sandt og rigtigt", ligesom overhovedet alt, hvad han siger, er "tillidvækkende og gedigent uden charlataneri."

Selma Lagerlöf bemærkede, at man ikke bare skal tro på gamle folkeeventyr mere, men man skal "erfare, hvad der er bag forhængen".³ Men hvordan er det med den digtende Lagerlöf? Hvorfor skriver hun historier, som vrimler med "ubevidste under"! Drømme og mystiske oplevelser? Svaret: fordi sproget er hendes kunst! Selma Lagerlöf, hvis litterære værker for det meste bygger på gamle sagn, var overbevist om det dybere, det åndelige sandhedsindhold i dette mytiske stof. Det udtales også på billedagtig måde og er på ingen måde en floskel, når hun lægger ordet i munden på sin eventyrfortællende bedstemor "dette..... er så sandt, at jeg ser dig og du ser mig" - måden, hun bearbejder og omformer myterne på, vidner om hendes imaginative evne og hendes "poetiske intuition"⁸ som kunstner.

Det religiøse autenticitetsproblem

"Den nye religion, som efter min anskuelse gør det åndelige lige så bevisligt og håndgribeligt som det materielle, er endnu ikke færdig", betonedede Selma Lagerlöf i et brev.¹ At man ikke kan overføre det åndelige "til det håndgribeligheds område" og heller ikke kan "bevise" det,⁹ burde hun egentlig have været klar over. Andre steder bliver det dog tydeligere, hvad der foresvæver hende.

Der forklarer hun, at materialismen kan overvindes, hvis man studerer det underbevidste i mennesket, det underbevidste, som sjæleligt-åndeligt forbinder det med dyre-, plante- og det øvrige naturrige. Så vil Gud og udødeligheden igen kunne fremgå, hvis gudsbegrebet samtidigt udvides.⁹

Det svarer til Rudolf Steiners åndsvidenskabelige forskning, som skildrer mineral-, plante- og dyrerigets åndelige opståen, sådan at de ikke kan adskilles fra det menneskeliges."

Selma Lagerlöf trængte igennem til denne 'nye religion' ved hjælp af sin kunst, men i sit almindelige liv syntes hun igen og igen at falde tilbage i tvivlen.

Barbara Thoma ser deri den drivende kraft til, at hun i sine værker trænger stadig dybere ind i stadig mere komplekse psykologiske problemer.⁴ Det er ikke tilfældigt, at

hun i sit sidste værk, *Løvenskjold-trilogien*, kredser om en præst, hvis religiøsitet viser sig at være illusion. Handlede det i hendes første roman om en kvindehelt og et drog, den afdankede præst Gösta Berling, som dog erkender sin utilstrækkelighed, så står her en gejstlig i centrum, som er fremmed over for sit eget gådefulde væsen. De virkelige, alt andet end hellige bevæggrunde til hans religiøse stræben, forbliver skjulte for ham, især da hans karisma, hans medrivende prædikener og hans store popularitet dækker over dem.

Med denne fremstilling rejser Selma Lagerlöf spørgsmålet om den kristne religiøse autoritet, som man kan betegne som et centralt spørgsmål i hendes liv og værk.

Reinkarnationstanken fandt en forsigtig indgang i hendes betragtninger.

Den finske digter Topelius hylkede hun engang med ordene: "Han var et usædvanligt menneske, sådan et, som man kan forestille sig, at menneskesjæle bliver, når de gennem talrige inkarnationer har nået en vis fuldendelse."¹¹ Sin positive indstilling til teosofi (og sikkert også til antroposofi) betragtede Selma Lagerlöf som sin private sag. 1924 bad hun Stella Rydholm, som skrev en beretning om Mårbacka:

"Min store teosofiske interesse kan vi holde for os selv, ikke? Man må, når alt kommer til alt, godt have sin egen lille verden, hvor publikum ikke må komme med kolde, nysgerrige blikke".⁶

I denne bøn kommer Selma Lagerlöfs behov måske til udtryk for at bevare den sarte åndskim i sig, så den i det beskyttede sjælerum efterhånden kan vokse og forbinde sig med hende.

Noter

¹ Hans Mändl: "Selma Lagerlöf und das Übersinnliche", *Das Goetheanum* 1968, S. 317.

² Køresvenden blev først udgivet efter Selma Lagerlöfs død.

³ *Selma Lagerlöf und ihr Heim Mårbacka*, Stockholm 1958.

⁴ I Barbara Thoma, *Selma Lagerlöf*, Zürich 2013.

⁵ Herbert Hahn, *Vom Genius des Nordens*, Stuttgart 1964

⁶ I Holger Wolandt, *Selma Lagerlöf*, Stuttgart 2015.

⁸ "Det mystiske og den gamle folketro har interesseret mig," sagde Selma Lagerlöf engang, "hvis jeg ud over mine poetiske intuitioner havde haft egnede erfaringer med højere verdener, ville jeg for længst være blevet teosof eller spiritist". Selma Lagerlöf, *Gustav Adolfs Traum*, S. 333, München 1991.

⁹ "Man kan dog ikke overføre det 'åndelige' på det håndgribeligheds område", skriver R. Steiner in GA 34, S. 402. Om bevisspørgsmålet indskyder han: "med forstanden kan man heller ikke bevise en hval. Den må man enten selv se eller også lade den beskrive af en, som har set den. Sådan er det også med åndelige kendsgerninger." (GA 34, S. 107).